

Татјана Дуновић
Народна и универзитетска
библиотека Републике Српске
Бања Лука
tatjana.dunovic@nub.rs

УДК: 027.54:025.17
DOI: 10.7251/BSCSR1405022D

НЕКЊИЖНА ГРАЂА У ЗАВИЧАЈНИМ ФОНДОВИМА НАРОДНИХ БИБЛИОТЕКА - прикупљање, обрада и чување -

Сажетак: Завичајни фондови представљају систематски прикупљану, класификовану и каталошки обрађену библиотечку грађу која се својим садржајем односи на завичај и његове становнике. Као посебно издвојена збирка, која се састоји од библиотечке грађе свих формата, ова збирка захтјева другачији приступ селекцији, обради, смјештају и коришћењу.

У раду су укратко приказани критеријуми по којима се грађа сакупља у завичајне збирке, те врсте библиотечке грађе које обухвата завичајни фонд, а посебна пажња је посвећена каталошкој обради и примјени међународног стандарда за обраду некњижне грађе, као и стручној и предметној обради, приказана кроз примјере у пракси.

Народне библиотеке, без обзира на величину могу се издвојити својом богатом, разноврсном и квалитетно сређеном завичајном збирком, у којој ће некњижна грађа као незаобилазни дио завичајног фонда, употпунити слику културних вриједности локалне средине.

Кључне ријечи: некњижна грађа, каталогизација, ISBD (NBM), стручна и предметна обрада некњижне грађе, завичајна збирка

Успостављање и организација завичајне збирке у народним библиотекама дуготрајан је и озбиљан задатак који захтијева стручно оспособљено особље, јасан концепт, истраживачки рад на прикупљању и попуњавању збирке, праћење издавачке и штампарске продукције, селекцију и обраду грађе, чување и заштиту. За успјешно остваривање

овог задатка неопходна је стручност, преданост и иницијатива библиотекара у завичајном одјељењу.

Закон о библиотечкој дјелатности¹ обавезује народне библиотеке да формирају завичајну збирку у којој ће чувати „по један примјерак свих штампаних и на други начин умножених публикација са подручја на којем делују“². Надаље, народне библиотеке дужне су „да прибаве и чувају у завичајној збирци и штампане и на други начин умножене публикације које су објављене ван подручја на ком библиотека делује, а односе се на то подручје, као и дјела значајних аутора са тог подручја, а који живе и раде ван њега“³.

У стручној литератури дефинисани су критеријуми по којима се прикупља грађа за завичајну збирку па се у „завичајном фонду“ мора наћи грађа:

- која се односи на завичај или његове појединце,
- чији су аутори са територије завичаја, односно чији су аутори на одређен начин везани за завичај,
- која је штампана или објављена на територији завичаја ...“⁴.

Библиотечка грађа која чини завичајни фонд обухвата:

- монографске публикације (књиге, сепарати, старе и ријетке књиге, уџбеници, албуми, каталози изложби),
- серијске публикације (новине, часописи, годишњаци, календари),
- картографске публикације (географски атласи и карте, планови градова и сл.),
- музикалије,

¹ Закон о библиотечкој дјелатности. Службени гласник Републике Српске, бр. 52/01, 39/03 и 112/08.

² Исто

³ Исто

⁴ Вукићевић, Дејан. Завичајни фондови, Београд : Службени гласник ; Инђија : Народна библиотека "Др Ђорђе Натошевић", 2011, стр. 53.

- графичке мапе и гравире,
- некњижни материјал (грамофонске плоче, касете, филмови, дијафилмови, слајдови, видеокасете, фотографије, разгледнице),
- ситан библиотечки материјал (плакати, леци, позивнице, проспекти, пропагандни материјал за индустријске производе и сл.),
- рукописну грађу (дневници, мемоари, преписка, биљешке, рукописи писани руком или машином),
- електронске изворе,
- службени, документационо-информациони материјал општинских органа и установа, школа, културних и спортских удружења и друштава⁵.

У саставу завичајних фондова могу се налазити легати и библиотеке цјелине.

За сагледавање стања завичајних фондова народних библиотека у Републици Српској коришћени су подаци из анкета о библиотечком пословању. Из тог прегледа уочљиво је да резултати, посебно они који се односе на некњижну грађу у завичајним збиркама нису задовољавајући.

Све народне библиотеке у Републици Српској имају формирану завичајну збирку, али су најчешће библиографски обрађене само монографске публикације, те дијелом серијске, док је за осталу грађу у великом броју библиотека изостала библиографска обрада.

У завичајним фондовима 50 народних библиотека налазе се 24.824 монографске публикације. Величина фонда је различита, па распон од 1.000 до 1.340 библиографских јединица има шест библиотека (1.001, 1.100, 1.200, 1.192, 1.272, 1.340), седам библиотека има између 500 и

⁵ Стаматовић, Десанка. Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова, Заједница библиотека, 10, 2, 1982. стр. 21-22.

1.000, а 18 библиотека завичајних монографских публикација броји између 100 и 500 (једна 405, једна 324, осам до 300 и осам до 200). Тринаест библиотека навело је да имају мање од 100 библиографских јединица, а два су драстична примјера са пет и двије јединице.

За серијске публикације подаци су знатно скромнији. Четири народне библиотеке имају до 159 јединица серијских публикација, али не знамо да ли новина или часописа, ни колико свезака и годишта. Седам библиотека има од 41 до 75 јединица серијских публикација, десет библиотека у завичајним фондовима чува од 10 до 25 наслова периодике. Највећи број библиотека, њих 15 има до 10 наслова (двије 9, једна 8, двије 7, једна 6, три 5, једна 4, једна 2 и четири по 1 наслов). Осталих 12 у завичајној збирци нема периодичних публикација.

Збирка некњижне грађе у завичајним фондовима народних библиотека обухвата 9.632 јединице, међу којима су најбројније фотографије: 8.229 јединица, а има и 10 албума са фотографијама. Све друге збирке су много мање. Рукописна грађа обухвата 750 библиографских јединица. Картографска грађа броји 213 библиографских јединица, аудиовизуелна 349, а штампаних музикалија има укупно 81 јединица.

Ови подаци дјелују још неповољније када кажемо да 23 народне библиотеке у завичајним фондовима немају збирке некњижне грађе.

Библиографска обрада грађе завичајне збирке подразумева познавање међународних стандарда за библиографски опис свих врста грађе. За монографске публикације користи се ISBD(M), за серијске ISBD(CR), ISBD(CM) користимо за обраду картографске грађе, а ISBD(NBM) за обраду некњижне грађе. Ако обрађујемо електронске изворе користимо ISBD(ER) - стандард за опис електронских извора. Сви ови стандарди прописују редослијед

елемената описа и утврђују систем интерпункције за опис и омогућавају усаглашену алфабетску каталогизацију и међународну размјену библиографских записа. Од каталогизатора се очекује да добро познаје ове стандарде и њихове одредбе примијењују у свом свакодневном раду.

Ако се вратимо на каталожку обраду некњижне грађе утврдићемо да обрада ове врсте грађе највише подлијеже библиографској обради по ISBD(NBM) стандарду. По њему ћемо обрађивати плакате, аудио и видео касете, те музику или филм на CD-у или DVD-у, разгледнице, фотографије, колекционарске албуме, графике, документациони материјал, дјечије игре (пазле, игре меморије, карте за игре), предмете, макете и др.

ISBD(NBM) стандард доноси дефиниције за термине који се користе у посебном значењу, интерпункцију за подручја библиографског описа, стандардне скраћенице, изворе података, те језик и писмо описа.

Већ само прво поље библиографског описа (подручје стварног наслова и података о одговорности) за многе врсте некњижне грађе може бити проблематично јер не постоји насловна страна или само један одговарајући извор података који би био јединствен у свим случајевима. Приоритет обично имају извори који су трајно везани за јединицу у односу на изворе који су са јединицама случајно или повремено повезани. То значи да ће нпр. насловни кадрови филма или наљепнице на CD имати предност у односу на спремиште/кутију у којој се налази или попутну текстуалну грађу која се може наћи уз било коју од ових јединица.

Иза главног стварног наслова наводи се општа ознака грађе да би се одмах на почетку описа означило којој врсти грађе припада наша јединица. ISBD(NBM) стандард препоручује опште и посебне ознаке различитих врста данас

доступне грађе. Из досадашње праксе могу се издвојити сљедећи примјери:

ако обрађујемо филм или снимак концерта и сл. на видео касети или CD/DVD-у општа ознака грађе биће [Видео снимак];

ако имамо аудио касету или CD/DVD на којем се налази само звук (музички или немузички) и нема попутне визуелне слике општа ознака грађе биће [Звучни снимак];

општу ознаку [Сликовна грађа] имаће плакати, разгледнице, фотографије, технички цртежи, умјетничке репродукције и сл.

ако обрађујемо дјечије играчке (слагалице, друштвене игре и сл. који се налазе у комплету ставићемо да је то [Комплет].

За географску грађу (географске карте, туристичке карте, мапе, планове градова, атласе, глобусе) која се обрађује по ISBD(CM) стандарду општа ознака биће [Картографска грађа], а за ноте ознака [Штампане музикалије].

Општу ознаку грађе наводимо језиком и писмом библиографског сједишта, великим почетним словом и у угластим заградама.

Приликом уноса података о одговорности придржавамо се познатог начела да је допринос у стварању умјетничког или интелектуалног садржаја критериј за одабир података о одговорности. Важно је да су подаци о одговорности истакнути на прописаним изворима података.

Подаци у подручјима издања и издавања не разликују се у односу на ISBD(M) стандард и уносе се у опис уколико су наведени на јединици грађе.

Посебна ознака грађе идентификује одређену врсту грађе којој јединица припада и уноси се у подручје материјалног описа који именује физички дио или дијелове, наводи број дијелова који чине јединицу и наводи мјере и опсег. ISBD(NBM) стандард препоручује термине: CD-

ROM, DVD, видео касета, аудио касета, грамофонска плоча, плакат, разгледница, фотографија, слагалица, графички лист, макета.

У подручје општих напомена уносе се сви детаљи који су карактеристични за примјерак који се обрађује, а односе се на било који аспект физичке спољашности или садржаја јединице који може бити значајан за истраживање завичаја.

Код стручне и предметне класификације некњижне библиотечке грађе за завичајне фондове користе се усвојени међународни стандарди и уз примјену постојећих таблица, упутстава и приручника за УДК и предметну обраду⁶. Класификује се садржај и иза главног броја додаје се општи помоћни број за облик из УДК таблица из којег се види физички облик јединице, нпр.

- за грамофонске плоче (086.72)
- за оптичке звучне записе (ЦД) (086.76)
- за видео записе (видео касете, ДВД) (086.8)
- за графике (084)
- за фотографије (084.12)
- за разгледнице (084.121)
- за плакате (084.5)
- за календаре (059)

а при предметној класификацији облик ћемо изразити помоћу формалне пододреднице.

Препорука за сигнирање завичајног фонда⁷ је по *numerus currensu* у оквиру формата за поједине врсте грађе. Испред ознаке формата и редног броја може се ставити словна ознака дијела фонда којем припада, нпр. 3, 33, 33Б.

⁶ Поповић, Емил. Стручни каталог, Београд : Народна библиотека Србије, 1982.

Глумац, Дивна. Предметни каталог у библиотеци општег типа, Београд : Народна библиотека Србије, 1980.

⁷ Стаматовић, Десанка. Нав. дј. стр. 29-30.

Грађу из завичајних збирки треба што потпуније описати, што значи да ће се у опису биљежити сви наслови, сви аутори (текста, илустрација, фотографија, нота, уредници, сакупљачи), подаци о издању, издавачи и штампари, исцрпан материјални опис, потпун опис издавачке цјелине и детаљне напомене. Предметна обрада је такође, од изузетне важности и мора јој се посветити значајна пажња.

Инвентарисање библиотечке грађе из завичајног фонда требало би вршити одвојено од општег фонда народне библиотеке. Уколико се из општег фонда издваја грађа за завичајни фонд онда такву грађу треба преинвентарисати. Према Правилнику о јединственој обради библиотечке грађе⁸ за сваку врсту библиотечког материјала води се посебна књига инвентара у којој су прописани подаци који се у њу уносе.

Посебну књигу инвентара за монографске публикације из завичајних збирки има 10 народних библиотека у Српској, док остале народне библиотеке ову грађу инвентарисају оквиру књиге инвентара за монографске или серијске публикације.

Исцрпном библиографском обрадом, адекватним смјештајем и чувањем грађе из завичајних збирки посао око њих не завршава. Популарисање грађе из наших завичајних фондова има вишеструки значај за народну библиотеку и средину у којој се налази, оно доприноси јачању интереса за завичај, његову прошлост, садашњост и будућност.

На крају можемо рећи да представљени подаци приказују величину и организованост завичајних фондова у народним библиотекама и ми не можемо бити задовољни нивоом на ком се налазе, зато морамо истрајати на задатку

⁸ Правилник о јединственој обради библиотечке грађе. Службени гласник Републике Српске, бр. 17, 2002.

формирања и одржавања завичајних збирки, како бисмо поправили њихово укупно стање.

Non-book material in regional collections of National libraries

- the collection, processing and storage -

Summary: Regional collection is systematically collected and cataloged library material whose content relates to the region and its people. As a distinctive collection, which consists of library materials of all formats, this collection requires a different approach to the selection, processing, placement and usage.

This paper briefly presents the criteria by which the material is collected for the local collection, and types of library materials that are included in local collection, with a special attention paid to the catalog processing and application of international standards for the treatment of non-book materials, as well as to professional and subject processing, shown through examples in practice.

National libraries, regardless of size can be identified with its rich, varied and well arranged local history collection, in which non-book materials as an essential part of the Regional Fund, complete picture of the cultural values of the local community.

Key words: non-book material, cataloguing, ISBD (NBM), professional and subject cataloguing of non-book material, regional collection

Биографија

Татјана Дуновић рођена је у Бањој Луци 28. септембра 1971. године. Дипломирала је на Филозофском факултету у Бањој Луци, на Одејку за српски језик и књижевност. Магистарски рад под називом *Организација и библиографска контрола некњижне грађе* одбранила је 2009. године у Задру. Запослена је у Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске од 2001. године. Од октобра 2012. године руководилац је Матичне службе ЈУ Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске.